

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра експертизи товарів та послуг

Допущено до захисту
В. о. завідувача кафедри
к. т. н., доцент Кунділовська Т. А.

_____

« _____ » _____ 2018 р.

ВИПУСКНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності 6.030510 Товарознавство та торговельне підприємництво

за темою:

**Дослідження торговельного асортименту, якості молока та формування
переваг споживачів стосовно окремих торговельних марок**

Виконавець:
студентка факультету міжнародної економіки
Буніч І. П.

_____
/підпис/

Науковий керівник:
кандидат технічних наук, доцент
Кунділовська Т. А.

_____
/підпис/

Одеса 2018

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТОВАРОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА МОЛОКА.....	6
1.1. Характеристика споживних властивостей молока.....	6
1.2. Законодавче та нормативне регулювання якості і безпечності молока та молочних продуктів в Україні.....	12
1.3. Міжнародні вимоги до безпечності молока та молочних продуктів.....	20
Висновки до Розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ РИНКУ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ	28
2.1. Загальна характеристика ринку молочної продукції	28
2.2. Асортимент молочної продукції на ринку України	34
2.3. Методи дослідження асортименту та якості молока	44
Висновки до Розділу 2	50
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОГО АСОРТИМЕНТУ, ЯКОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧИХ ПЕРЕВАГ ЩОДО МОЛОКА ТА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	52
3.1. Особливості розвитку ринку молочної продукції в Одеському регіоні.....	52
3.2. Аналіз асортименту молока в торговій мережі на прикладі супермаркету «Таврія В».....	58
3.3. Дослідження якості молока окремих зразків.....	67
Висновки до Розділу 3	73
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	78

ВСТУП

Молоко – єдиний натуральний продукт, що містить майже повний набір необхідних для організму людини поживних речовин. Біологічна й поживна цінність молока полягає в оптимальному збалансуванні компонентів, легкій засвоюваності його людським організмом. Усі поживні речовини молока (білки, жири, вуглеводи, мінеральні речовини, мікроелементи, вітаміни, ферменти) містяться в такому співвідношенні, яке відповідає потребам людини. Проте цінні властивості мають лише високоякісне молоко та молочні продукти. При недотриманні технологічних режимів, порушенні санітарно-гігієнічних умов виробництва, обробки й транспортування молоко та молочні продукти не лише втрачають свою поживну цінність, а й можуть бути небезпечними для здоров'я споживачів

Якість вітчизняної молочної продукції сьогодні є проблемним питанням. Якість молочної продукції безпосередньо залежить від якості молока-сировини, тому причини, що зумовлюють низьку якість молочної продукції та молока, тісно пов'язані й потребують комплексного дослідження.

Все це обумовлює актуальність теми випускної роботи та її практичне значення.

Якість молока та молочної продукції в Україні вивчали такі науковці О. М. Шпичак, В. М. Пархоменко, О. В. Сень. Зарубіжні системи забезпечення якості молока вивчає В. П. Галушко. Необхідність підвищення якості як запоруки підвищення економічної ефективності виробництва молока обґрунтовує С. І. Канцевич. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень, проблема низької якості молока залишається невирішеною та потребує глибшого обґрунтування, особливо з огляду на сучасні вимоги функціонування спільного європейського ринку, необхідність впровадження

систем управління безпекою харчової продукції та потребу України в нових ринках збуту вітчизняної молочної продукції.

Метою роботи є дослідження торговельного асортименту, якості питного молока та оцінювання споживчих переваг.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати споживні властивості молока та чинники їх формування;
- дослідити вимоги нормативної документації щодо показників якості молока;
- визначити основні проблеми безпеки молочної продукції в Україні;
- провести порівняльну характеристику вимог українських стандартів та регламентів ЄС щодо якості молока та молочної продукції;
- охарактеризувати сучасний стан ринку молочної продукції в Україні;
- вивчити асортимент молочної продукції на ринку України;
- навести характеристику споживчих переваг щодо вибору молочної продукції в Одеському регіоні;
- проаналізувати асортимент молока, що реалізується в торговельній мережі на прикладі супермаркету «Таврія В» в м. Одеса;
- провести товарознавче дослідження якості молока вітчизняних виробників.

Об'єктом дослідження є питне молоко.

Предметом дослідження є асортимент, споживчі переваги та властивості молока.

Практична цінність дипломної роботи полягає у дослідженні торговельного асортименту, визначенні споживчих переваг та споживчих властивостей питного молока, проведенні оцінки якості молока та встановлення причин присутності дефектів.

Апробація результатів дослідження. За матеріалами дипломної роботи опублікована стаття у студентських збірниках наукових робіт ОНЕУ:

1. Буніч І. П., Аналіз методів визначення кількості молочного жиру в молоці / І. П. Буніч // Ювілейний збірник наукових робіт за підсумками студентської наукової конференції МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ. Випуск 7. Том 1. (Одеса, Атлант, 2017, – 234 с.) – С. 112-116.

2. Буніч І. П., Товарознавча характеристика та методи дослідження якості молока /І. П. Буніч //Ювілейний збірник наукових робіт за підсумками студентської наукової конференції МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ, присвячений 50-річчю Факультету міжнародної економіки. Випуск 8. Том 1. (Одеса, Атлант, 2018, – 358 с.) – С. 214-220.

Структура роботи. Дипломну роботу викладено на 84 сторінках, які складаються з вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаної літератури із 62 джерел, а також 22 таблиць, 12 рисунків.

Методи дослідження: соціологічні, органолептичні та фізико-хімічні методи аналізу

ВИСНОВКИ

В результаті виконаної дипломної роботи можна зробити наступні висновки:

1. За результатами аналізу літературних джерел встановлено, що молоко є повноцінним харчовим продуктом, який містить в своєму складі 87,5% води, 3,3% білків, 3,8% жирів, 4,7% молочного цукру та 0,7% мінеральних речовин.

2. Виявлено, що вимоги вітчизняної нормативної документації відрізняються від вимог регламентів ЄС, а саме, допускається більший вміст масової частки жиру та білку. Загальне бактеріальне обсіменіння за регламентом ЄС допускається не більше 100 тис. КУО/см³, тоді як вітчизняні стандарти допускають значення даного показника від 100 до 3000 тис. КУО/см³.

3. Встановлено, що в травні 2017 до Верховної Ради України було подано проект закону, яким забороняється використання пальмової олії у виробництві харчових продуктів, молока і молочних продуктів, а також встановлюється адміністративна відповідальність за порушення цієї норми.

4. Виявлено, що ринок молока і молокопродуктів забезпечується на 60%-80% сировиною, виробленою у особистих підсобних приміщеннях з неналежним рівнем санітарних та гігієнічних умов, тому досить перспективними є колективні господарства, які підлягають контролю якості умов утримання тварин та сировини.

5. Визначено, що в сучасних умовах молокопереробні підприємства повинні гарантувати на всіх етапах «від ферми до столу» виконання відповідних вимог щодо гігієни, належної виробничої практики, належну підготовку підприємства для реєстрації атестації та схвалення, умови для здійснення офіційного контролю, впровадження системи НАССР.

6. Проаналізовано ринок молочної продукції та виявлено, що зменшення поголів'я корів частково компенсується зростанням їх продуктивності, так як середньорічний надій на одну тварину за останні роки зріс на 16%.

7. Встановлено, що властивості молока як єдиної фізико-хімічної системи обумовлюються властивостями компонентів, що містяться в ньому. Отже, будь-які зміни у вмісті чи стані складових частин молока мають супроводжуватися змінами його фізико-хімічних властивостей.

5. У процесі опитування споживачів виявлено, що споживачі віддають перевагу сиру – 56,25%, вершковому маслу – 52,5%, молоку – 46,25%, сметані – 37,5% та кефіру – 32,5%. Найменшим попитом користується молоко пряжене – 3,75%.

6. Результати дослідження споживчих переваг свідчать про те, що, не зважаючи на явні соціально-економічні проблеми, виробництво і споживання молочної продукції в Україні зростає, її асортимент розширюється. Більшість мешканців міста Одеси вважають молочні вироби необхідним і корисним продуктом. Під час ранжування чинників, що визначають вибір молочних виробів, на першому і другому місці покупці поставили органолептичні показники, і лише на третьому місці виявилася ціна. Дані дослідження показують, що в регіоні сформувався досить розвинений і цивілізований ринок молочної продукції, де цінують в першу чергу якість.

7. Проаналізувавши в цілому дані по асортименту молока, що поставляється для реалізації в супермаркет «Таврія В», можна зробити висновки, що найбільшу частку в асортименті становить компанія «Славія», а саме 29,8%; в залежності від вмісту жирності найбільшу частку в асортименті займає молоко з масовою часткою жирності 2,5%, воно становить 52,2% від усього асортименту. В залежності від теплової обробки 55,2% від усього асортименту становить пастеризоване молоко, а в залежності від виду та обсягу упаковки 45% опитаних обрали картонну упаковку тетрапак.

8. Визначено, що найбільш конкурентоспроможним (1,07) є перший зразок – молоко пастеризоване жирністю 2,6% «Весела Бурьонка» ПрАТ «Галичина», який хоча і має невелику популярність серед споживачів, але зате відрізнявся високим комплексним показником якості (4,56). Найменш конкурентоспроможним (0,98) є другий зразок – молоко пастеризоване жирністю 2,6% «Селянське» ТМ «Селянське»

9. Внаслідок проведення оцінки якості молока виявили, що:

- інформація, розміщена на всіх чотирьох зразках достовірна і відповідає вимогам ГОСТ 52090-2003;
- за органолептичною оцінкою всі зразки відповідають вимогам ГОСТ 282833;
- за фізико-хімічними показниками кожен із чотирьох зразків відповідає ГОСТ 52090-2003.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23.12.1997 № 771/97-ВР.
2. Закон України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 р. № 2408-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 24. – С. 15-24.
3. Закон України «Про забезпечення санітарного епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 р. № 4004-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27.
4. Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів» від 05.02.1998 р. № 771/97- ВР // Офіційний вісник України. – 1998. – № 3.
5. Закон України «Про молоко та молочні продукти»: від 05.04.15 № 1870-IV [електронний ресурс]. – режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15>
6. Декрет Кабінету Міністрів України «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» від 8 квітня 1993 р. № 30-93 // Голос України. – 1993. – 9 с.
7. ГОСТ 3624-92 Молоко и молочные продукты. Титриметрические методы определения кислотности – К. : Стандартиформ [Чинний від 1992-01 - 01].
8. ДСТУ 2661-94. Молоко коров'яче питне. Загальні технічні умови: – [Чинний від 1994 - 01 - 01]. – К. : Держстандарт України, 1994. – 12 с.
9. ГОСТ 23327-98. ГОСТ 23327-98 Молоко и молочные продукты. Метод измерения массовой доли общего азота по Кьельдалю и определение массовой доли белка. – Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации (протокол N 14 от 12 ноября 1998 г.) — 28-30 с.
10. ДСТУ 4273-2003 «Молоко та вершки сухі» – К. : Держстандарт України, 2003. – 16с

11. ДСТУ 6082:2009 Молоко и молочні продукти. Метод визначення густини. – [Чинний від 2009-07-01]. – К. : Держстандарт України, 1994. – 12 с.
12. ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі» (чинний з 1998-01-01) зі змінами (Зміна №1 затверджена наказом Держспоживстандарту України від 28 квітня 2017 р. №95 чинна від 2007-08-01)
13. ГОСТ 3623. Молоко и молочные продукты. Методы определения пастеризации»
14. Алейніков І.Н. Энергоресурсосберегающая нетепловая пастеризация жидких пищевых продуктов // Пищевая промышленность № 2. — 2002.
15. Алексеева М.Ю. Склад і властивості молока як сировини для молочної промисловості.// Довідник. – М.: Агропромиздат, 2006, - с.13.
16. Анурин, В. Маркетинговые исследования потребительского рынка [Текст] / В. Анурин, И. Мурамкина, Є. Євтушенко. — Спб. : Питер, 2014. — 270 с.]
17. Базарова В.И., Боровикова Л.А. и др. Исследование продовольственных товаров. // М.: Экономика, 2006. — С. 56.
18. Батутіна А. П. Дослідження наявності за- лишків антибіотиків у молоці, що реалізується в торговельній мережі і на ринках м. Львова // А. П. Батутіна, І. В. Ємченко, А. О. Троякова // Вісник ЛКА. – Львів: ЛКА, 2007. - Випуск 8. – С. – 57 - 64.
19. Белов Ю.П. Розробка та впровадження системи управління безпеністю харчових продуктів НАССР / Ю.П. Белов // Світ якості України. 2005. —№2. — С. 42- 45. Павличенко М.Г. Ринок молока в Україні та перспективи для різних категорій господарств / М.Г. Павличенко // Молочна промисловість. – 2016. – № 5. – с. 18–20.
20. Бондаренко В.М. Розвиток ефективного виробництва молока та

його промислової переробки в Україні / В.М. Бондаренко // Економіка АПК. — 2013. — № 5. — с. 61–64.

21. Василенко Г. Посібник для малих та середніх підприємств молокопереробної галузі з підготовки та впровадження системи управління безпечністю харчових продуктів на основі концепцій НАССР [Текст]/ Г. Василенко, О. Дорофєєва, Б. Голуб, Г. Миронюк. — К.: Міжнародний інститут безпеки та якості харчових продуктів (IFSQ), 2010. — 194 с.

22. Ветеринарно-санітарна експертиза з основами технології і стандартизації продуктів тваринництва / О. М. Якубчак, В. І. Хоменко, С. Д. Мельничук та ін.. — К. : ТОВ “ Біопром”, 2005. — 800 с.

23. Галат Б. Ф. Молоко: производство и переработка, монография / Б. Ф. Галат, В. І. Гриненко, В. В. Змійов [и др.]. — Х., 2005. — 352 с.

24. Галушко В. П. Зарубіжні системи забезпечення якості молока у виробничому ланцюзі та можливості їх застосування в Україні / В. П. Галушко, І. М. Суха // Економіка АПК. — 2011. — № 3. — С. 137-142.

25. Джурик Н.Р. Експертиза якості молока, яке реалізується на ринках м. Львова / Н. Р. Джурик, Д. С. Боляновська, М. К. Турчиняк // Збірник наукових праць “Торгівля, комерція, підприємництво”. — Львів: ЛКА, 1998. — С. — 267 – 270.

26. Дубініна А. А. Методи визначення фальсифікації товарів: підручник / [А. А. Дубініна, І. Ф. Овчиннікова, С. О. Дубініна та ін.]. — К.: “Видавничий дім “Професіонал”, 2010. - С. 176 -188.

27. ЕЛ 1. Экспертиза молока и молочных продуктов. Качество и безопасность / Н. И. Дунченко, А. Г. Храмцов, И. А. Макеева, И. А. Смирнова и др.— Новосибирск: Сиб. унив. изд-во, 2007. — 477 с.

28. Езергайль К. В., Горбунов А. В., Любименко Т. А., Чучунов В. А. Оценка качества и конкурентоспособности молока пастеризованного, реализуемого торговыми предприятиями г. Волгограда // Известия НВ АУК. 2012. №1.

29. Захарченко В.І. Тенденція розвитку харчової промисловості України. — 2008, - №7, — с.23-24.
30. Зверяков М. І. Банківський капітал: вимоги Базеля III / М. І. Зверяков, В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 13-23.
31. Зверяков М. І. Формування системи індикаторів фінансової стійкості банківської системи [Текст] / М. І. Зверякова, В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2012. - № 4. – С. 3 – 12.
32. Зверяков М. І. Національна економічна система: проблеми теорії / М. І. Зверяков. – Одеса : Астропринт, 2012. – 320 с.
33. Камілова С.Р. Організація системи управління та координації ринку молочної продукції в Європейському Союзі // Економіка АПК. – 2003. – № 8. – С. 156-160.
34. Канцевич С. І. Якість як основна складова підвищення економічної ефективності виробництва молока в Україні / С. І. Канцевич // Економіка АПК. — 2010. – № 2. — С. 35-40.
35. Колбасюк В.І. Тенденции развития упаковки молочных продуктов. //Молочная промышленность. – № 6. – 2012.
36. Мартинов Л.В. Сучасні аспекти формування асортименту.// Молочна промисловість. – 2006, - №6, - с.10-11.
37. Методи исследования молока и молочных продуктов / [под ред. А. М. Шальгиной]. — М.: Колос, 2002. — 368 с.
38. Молоко коров'яче питне. Загальні технічні умови: ДСТУ 2661-94. - [Чинний від 1994 - 01 - 01]. – К.: Держстандарт України, 1994. – 12 с.
39. Пат. 2196985 МП Россия, О 01 № 33/0. Способ определения состава молока / Е. И. Гребенюк, Т. Ю. Могильная, К. А. Прохоров, Е. А. Салитова, Н. А. Гребенюк, Д. В. Петров: Закрытое акционерное общество Научно-производственное объединение “Диполь”. — №2000102770/13; Заявл. 03. 02. 2000; Опубл. 20. 01. 2003, Бюл. № 16.
40. Пат. 2196985 МП Россия, О 01 № 33/0. Способ определения состава молока / Е. И. Гребенюк, Т. Ю. Могильная, К. А. Прохоров, Е. А.

Салитова, Н. А. Гребенюк, Д. В. Петров: Закрытое акционерное общество Научно-производственное объединение “Диполь”. — №2000102770/13; Заявл. 03. 02. 2000; Опубл. 20. 01. 2003, Бюл. № 16.

41. Положный Л. Гармония вкуса и качества // Продукты питания. – № 13-14.— 2002.

42. Пономаренко А.С. Молочна галузь України: проблеми та перспективи розвитку/ а.с. Пономаренко // Young Scientist. — № 12(27): part 3.– december, 2015. – с.169–175.

43. Родина, Т.Г. Сенсорный анализ продовольственных товаров [Текст] / Т.Г. Родина. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – С. 30-36.

44. Ромадонова В.Е., Максимов В.Н. Лечебно-профилактические свойства молочных продуктов, обогащенных лактозой // Молочная промышленность. № 2/2002. – С. 39.

45. Сепенькіна Ю.С. Молочна промисловість України.// Молочна промисловість. – 2010, - №5, - с.62-63.

46. Скрипин, П.В. / Потребительские товары. Теоретические основы [Текст]: учебное пособие / Ф.И. Тариченко, В.В. Крючкова, П.В. Скрипин. – Дон ГАУ, 2009. – С. 76-78.

47. Смоляр В. І. Харчова експертиза : підруч. / В. І. Смоляр. – К.: Здоров'я, 2005. – 448 с.

48. Степанова Л. И. Справочник технолога молочного производства. Технология и рецептура./ Л. И. Степанова - С-Пб.: Технолоґ, 2004. – 200 с.

49. Тимошенко В.С. Молоко і молочні продукти.// Довідник. — Львів: НДЦ „Леонорм”, 2007, - с.7.

50. Т-молоко гарант якості, чистоти і безпечності. //Упаковка. — № 2/11. -1999.-С. 21.

51. Фатхутдинов, Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент [Текст] / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Маркетинг, 2002. – С. 127-128.

52. Чепурний І.А. Ідентифікація та фальсифікація продовольчих товарів. — М.: Видавничо-торгівельна корпорація „Дашков і К^о”, 2009, — с.261-272.

53. Шепелєв А.Ф., Кожухова О.І. Товарознавство та експертиза молока і молочних продуктів. — н/д: Вид. центр „Март”, 2008,-с.106 -129..

54. Шидловская, В.П. Органолептические свойства молока и молочных продуктов [Текст] / В.П. Шидловская. – М. : Колос, 2000. – С. 87-89.

55. Юкало В. Біологічна цінність ферментованих молочних продуктів. //Харчова і переробна промисловість. — № 3. — 2002. — С. 24-25.

56. Юрченко К.Г. Стан та перспективи розвитку молокопереробної промисловості України // Економіка АПК. — № 10.- С. 135.

57. Сень О. В. Якість молока в контексті Європейських стандартів [Електронний ресурс] / О. В. Сень. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/23_NTP_2012/Economics/12_114691.doc.htm.

58. Хейг, П. Маркетинговые исследования на практике: Основные методы изучения рынка / Пол Хейг, Нік Хейг, Керол-Енн Морган. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005. — 312 с.]

59. Інформаційний портал «Про молоко та молочне скотарство: оптово-відпускі та роздрібні ціни на окрему молочну продукцію в Україні». [електронний ресурс]. — режим доступу: <http://milkua.info/uk/dairy-price/wholesale-retail-ukraine>

60. Виробництво основних видів продукції тваринництва у 2017 р. [електронний ресурс].— режим доступу :

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/vpt/vpt_u/vpt2017_u.html

61. Ринок молока / інформаційно-аналітичний бюлетень № 248-04-17 [електронний ресурс]. — режим доступу: <http://www.infagro.com.ua/>].

62. кількість сільськогосподарських тварин у 2017 році [електронний ресурс]. — режим доступу:

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/ph/ph_u/ph2017_u.html].

63. Ринок молока / інформаційно-аналітичний бюлетень № 247-04-17 [електронний ресурс]. — режим доступу : <http://www.infagro.com.ua/>].

64. Соколов М.Ю. Держпідтримка-2017: у вільне плавання, або як не вмерти на шляху до світлого майбутнього / М.Ю. соколов [електронний ресурс]. — режим доступу: <http://www.milkua.info/uk/post/derzpidtrimka-2017-u-vilne-plavanna-abo-ak-ne-vmerti-na-slahu-do-svitlogo-majbutnogo>

65. Кількість сільськогосподарських тварин у 2017 році [електронний ресурс]. — режим доступу:

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/ph/ph_u/ph2017_u.htm
1

66. Виробництво основних видів продукції тваринництва у 2017 р. [електронний ресурс]. — режим доступу:

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/vpt/vpt_u/vpt2017_u.htm
m

67. Ринок молока / інформаційно-аналітичний бюлетень № 248-04-17 [електронний ресурс]. — режим доступу: <http://www.infagro.com.ua/>

68. Ринок молока / інформаційно-аналітичний бюлетень № 247-04-17 [електронний ресурс]. — режим доступу: <http://www.infagro.com.ua/>

69. Інформаційний портал «Про молоко та молочне скотарство: оптово-відпускі та роздрібні ціни на окрему молочну продукцію в Україні». [електронний ресурс]. — режим доступу : <http://milkua.info/uk/dairy-price/wholesale-retail-ukraine>